

University of Groningen

Het meten van sociale steun

van Sonderen, Frideric

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version

Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:

1991

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Sonderen, F. L. P. V. (1991). Het meten van sociale steun Groningen: s.n.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

24 10 92 66

Dit onderzoek is het resultaat van een samenwerking met de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO) (projectnummer 204-277-002).
Daarnaast is het onderzoek gesubsidieerd door de Streekgroep Onderzoek op het terrein van de Ouder wordende Mens (SOM), alsmede door de vakgroep Gezondheidswetenschappen en de vakgroep Sociologie, beide van de Rijksuniversiteit te Groningen.
Het Noordelijk Instituut voor Gezondheidswetenschappen (NIG) heeft een bijdrage geleverd in de drukkosten van het proefschrift.

PROEFSCHRIFT

op te zien in de bibliotheek van de Universiteit van Groningen
Psychologische Faculteit en Sociologische Faculteit
Groninger Universiteitsbibliotheek
L. J. Dr. J. van der Meulen, voorzitter van de jury
CIP-gegevens: KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK DEN HAAG
1991 raamt 42 gebonden
Gedrukt door: Triton, Groningen
Het motto van deze studie is: 'Fiducia Laetitia Peris' van
Sondereg - [21. 1. 1991]
Proefschrift Groningen - Met de opg. - Met afdrukking
in het Engels.
ISBN 90-6020212-9 - uitgever: Triton, Groningen
SIO 321 UDC 364.4(033)
Tijdschrift sociale steun / social network
Tijdschrift sociale steun / social network
Druk Universiteitsdrukkerij Groningen

Dit onderzoek is mogelijk gemaakt door subsidie van de Nederlandse organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO) (projectnummer 500-277-002).

Daarnaast is het onderzoek gesubsidieerd door de Stuurgroep Onderzoek op het terrein van de Ouder wordende Mens (SOOM), alsmede door de vakgroep Gezondheidswetenschappen en de vakgroep Sociologie, beide van de Rijksuniversiteit te Groningen.

Het Noordelijk Centrum voor Gezondheidsvraagstukken (NCG) heeft een bijdrage geleverd in de drukkosten van het proefschrift.

CIP-GEGEVENS KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK, DEN HAAG

Sonderen, Frideric Lodewijk Petrus van

Het meten van sociale steun / Frideric Lodewijk Petrus van
Sonderen. - [S.l. : s.n.]

Proefschrift Groningen. - Met lit. opg. - Met samenvatting
in het Engels.

ISBN 90-9003913-9

SISO 321 UDC 364.44(043.3)

Trefw.: sociale steun / sociaal netwerk.

Druk: Universiteitsdrukkerij Groningen

1062 1306

24 B 9266

Promotorus: Prof. dr. W.J.A. van den Heuvel
Rijksuniversiteit Groningen

Referent: Prof. dr. H. J. van der Kamp
1991, januari 22, versie van 1991

HET METEN VAN SOCIALE STEUN

1. De relatie tussen sociale steun en gezondheid wordt in dit onderzoek onderzocht. Het doel van dit onderzoek is om te achterhalen hoe sociale steun kan worden gemeten en hoe het kan worden toegepast in de praktijk.
2. Dat er een relatie is tussen sociale steun en gezondheid wordt in dit onderzoek onderzocht. Het doel van dit onderzoek is om te achterhalen hoe sociale steun kan worden gemeten en hoe het kan worden toegepast in de praktijk.
3. De uitkomsten van dit onderzoek worden in dit rapport gepresenteerd. Het doel van dit rapport is om de uitkomsten van dit onderzoek te presenteren en te bespreken.
4. De conclusies van dit onderzoek worden in dit rapport gepresenteerd. Het doel van dit rapport is om de conclusies van dit onderzoek te presenteren en te bespreken.

PROEFSCHRIFT

ter verkrijging van het doctoraat in de
Psychologische, Pedagogische en Sociologische Wetenschappen
aan de Rijksuniversiteit Groningen
op gezag van de Rector Magnificus, Dr. L.J. Engels,
in het openbaar te verdedigen op
donderdag 24 januari 1991
des namiddags te 4.00 uur
door

Frideric Lodewijk Petrus van Sonderen

geboren op 22 maart 1957
te Warmond

Promotores: Prof. dr. W.J.A. van den Heuvel
Prof. dr. F.N. Stokman

Referent: Dr. J. Ormel

PROEFSCHRIFT

ter verkrijging van het doctoraat in de
Psychologische, Pedagogische en Sociologische Wetenschappen
aan de Rijksuniversiteit Groningen
op gezag van de Rector Magnificus, Dr. L.J. Hagels
GAAR in het openbaar te Groningen op
donderdag 24 januari 1957
des namiddags te 14.00 uur door

Promotiecommissie: Prof. dr. I. Gadourek
Prof. dr. J. de Jong - Gierveld
Prof. dr. W. Molenaar

Frida L. van den Broek
geboren op 22 maart 1937
te Wierden

Dr. J. Ormel

In dit proefschrift wordt verslag gedaan van een onderzoek naar het begrip 'sociale stress', gefinancierd door de Nederlandse organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO). Doelstelling van het onderzoek was om een valide en betrouwbaar instrument te ontwikkelen waarmee sociale steun gemeten zou kunnen worden. In de periode dat dit onderzoek van start ging, te weten najaar 1985, verscheren er enkele publicaties die artsen bijgedragen hebben dat er meer tijd dan gepast is gaar zit in de pogingen om een aanvaardbaar conceptueel model te creëren en om het onderzoeksontwerp verder te specificeren.

Omdat eigenlijk direct al duidelijk was hoe omvangrijk de werkzaamheden tijdens de veldfase zouden worden, werd in verbanding tot de beschikbare menskracht, er een extra subsidie aangevraagd bij de Stuurgroep Onderzoek op het terrein van de Ouder wordende Mevr. (SOOM). Door deze subsidie ontstond de mogelijkheid om de onderzoeksgroep uit te breiden met twee groepen ouders respondenten. Maar daarnaast konden er ook gedurende twee jaar twee extra mensen aangesteld worden, te weten Els Brilman en Chiquit van Liesden van den Heuvel. Ik wil hen bedanken voor hun inspanningen, die er in grote mate toe hebben bijgedragen dat ik de periode waarin het veldwerk is uitgevoerd, heb overleefd.

Ook de contactpersonen die wij beraden hebben om potentiële respondenten te informeren over het onderzoek, past een woord van dank. Dit geldt uiteraard eveneens voor de respondenten zelf, die vele lange en soms lange vragenlijsten hebben ingevuld. Dat er maar weinig respondenten zijn afgeweken na een eerste kennismaking met het onderzoek, is zeker ook de verdienste geweest van de interview(st)ers, Geke Blok, Folke Faber, Ab Harpman, Roelie van der Heide, Joette Hoelstra, Ella Keizer, Renate Leurtsema, Jilly Miedema, Roelke Nijang, Jan Ronwendel, Betty Rossmo, Nilsjo Schoonmaker, en Ineke Verduren. Ik prijs mij gelukkig met hen te hebben kunnen beschikken over zeer kundige medewerkers. **Voor mijn ouders, Joyce, Martijn en Wieneke** dank ik u voor de meest ingewikkelde procedures tot op heden.

De mensen die bij aanvang van het onderzoek, of later bij de analyses, als hoofdelaar werkzaamheden hebben verricht, wil ik eveneens bedanken. De complexiteit van de verzamelde gegevens maakte het noodzakelijk het invoeren van de data in eigen beheer uit te voeren. Van degenen die bij het invoeren betrokken zijn geweest wil ik met name Hanneke van Brakel en Rik Stijger noemen, en hen bedanken voor het kwalitatief zeer hoogstaande werk dat zij hebben afgeleverd. Bij Hanneke geldt deze dank bovendien ook voor de door haar ontwikkelde invoerprogramma's.

VOORWOORD

In dit proefschrift wordt verslag gedaan van een onderzoek naar het begrip 'sociale steun', gefinancierd door de Nederlandse organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO). Doelstelling van het onderzoek was om een valide en betrouwbaar instrument te ontwikkelen waarmee sociale steun gemeten zou kunnen worden. In de periode dat dit onderzoek van start ging, te weten najaar 1985, verschenen er enkele publicaties die ertoe bijgedragen hebben dat er meer tijd dan gepland is gaan zitten in de pogingen om een aanvaardbaar conceptueel model te creëren en om het onderzoeksontwerp verder te specificeren.

Omdat eigenlijk direct al duidelijk was hoe omvangrijk de werkzaamheden tijdens de veldfase zouden worden, zeker in verhouding tot de beschikbare menskracht, is een extra subsidie aangevraagd bij de Stuurgroep Onderzoek op het terrein van de Ouder wordende Mens (SOOM). Door deze subsidie ontstond de mogelijkheid om de onderzoeksgroep uit te breiden met twee groepen oudere respondenten. Maar daarnaast konden er ook gedurende twee jaar twee extra mensen aangesteld worden, te weten Els Brilman en Chiquit van Linden van den Heuvel. Ik wil hen bedanken voor hun inspanningen, die er in grote mate toe hebben bijgedragen dat ik de periode waarin het veldwerk is uitgevoerd, heb overleefd.

Ook de contactpersonen die wij benaderd hebben om potentiële respondenten te informeren over het onderzoek, past een woord van dank. Dit geldt uiteraard eveneens voor de respondenten zelf, die vele lange en eentonige vragenlijsten hebben ingevuld. Dat er maar weinig respondenten zijn afgevallen na een eerste kennismaking met het onderzoek, is zeker ook de verdienste geweest van de interview(st)ers, Geke Blok, Fokje Faber, Ab Harpman, Roelie van der Heide, Josette Hoekstra, Ella Keizer, Renate Luurtsema, Jitty Miedema, Roelie Nijzing, Jan Rouwendal, Betty Rozema, Niesje Schoenmaker, en Ineke Verduyn. Ik prijs mij gelukkig met hen te hebben kunnen beschikken over zeer kundige medewerkers, die zowel bij het semi-gestructureerde deel van het interview, als bij het afwerken van de vragenlijsten de meest ingewikkelde procedures tot een goed einde hebben gebracht.

De mensen die bij aanvang van het onderzoek, of later bij de analyses, als beoordelaar werkzaamheden hebben verricht, wil ik eveneens bedanken. De complexiteit van de verzamelde gegevens maakte het noodzakelijk het invoeren van de data in eigen beheer uit te voeren. Van degenen die bij het invoeren betrokken zijn geweest wil ik met name Hanneke van Brakel en Rik Stigter noemen, en hen bedanken voor het kwalitatief zeer hoogstaande werk dat zij hebben afgeleverd. Bij Hanneke geldt deze dank bovendien nog voor de door haar ontwikkelde invoerprogramma's.

Roy Stewart wil ik bedanken voor alle keren dat ik heb kunnen profiteren van zijn uitgebreide kennis op het gebied van data-beheer en -analyse. Vooral in zijn enthousiaste bereidwilligheid om anderen in deze kennis te laten delen, is hij niet te evenaren.

In een latere fase van het onderzoek zijn eerst Marjolein Broese van Groenou, en later Jooske van Busschbach als AIO-stagiaires bij het onderzoek betrokken geweest. Zij hebben niet alleen een bijdrage geleverd aan het 'opschonen' van databestanden, maar ook nog ieder een onderwerp grondig uitgewerkt: Marjolein heeft de test-hertest betrouwbaarheid van de netwerkinstrumenten onderzocht, en Jooske heeft zich verdiept in de resultaten van de 'Vraag Onderzoek Procedure'. Ik wil hen beiden bedanken voor hun inspanningen.

Aan het begin en bij het einde van het onderzoek heb ik vaak te maken gehad met Jacques Bulthuis en Jan Knot, werkzaam bij de repro-afdeling van de vakgroep Sociologie. Eerst om vragenlijsten en later om verslagen en concepten te vermenigvuldigen. Het was bijzonder prettig te merken dat deze klussen telkens weer goed en snel geklaard bleken te zijn.

Ruud Kempen en Han de Ruiter waren bereid om een concept versie van dit proefschrift kritisch door te lezen. Voor de vele fouten die zij ontdekten, alsmede voor hun commentaar, ben ik hen zeer erkentelijk.

Een speciaal woord van dank gaat uit naar Wim van den Heuvel en Frans Stokman, die als promotor bij het gehele onderzoek betrokken zijn geweest. De bijzondere positie van mijn referent maakte dat ik wellicht minder dan gebruikelijk met vragen of problemen bij één van mijn promotoren aanklopte. Toch wil ik hen heel hartelijk bedanken, vooral ook voor het feit dat zij op belangrijke momenten mij ervan weerhielden te snel een keuze te maken.

En dan, tot slot, wil ik mijn referent Hans Ormel noemen. Als schrijver van het onderzoeksvoorstel was hij al 'voor mijn tijd' met het onderzoek bezig. Als direct begeleider is hij gedurende de afgelopen jaren voor mij vaak het eerste aanspreekpunt geweest. Zijn enthousiasme en inzet maakten dat ik nauwelijks beperkingen heb ervaren als gevolg van het feit dat hij zijn tijd over verschillende projecten moest verdelen. Zijn creatieve en open opstelling leidden ertoe dat ik vragen of problemen graag met hem besprak. Zonder zijn steun was het niet gelukt.

Eric van Sonderen
november 1990

INHOUD

1	<u>Inleiding</u>	1
1.1	Doel van het onderzoek en onderzoeksvraag	1
1.2	Opzet en methode van onderzoek	3
1.3	Indeling	4
2	<u>Sociale steun in een conceptueel model</u>	7
2.1	Definities van sociale steun	7
2.2	Sociale steun als metaconstruct	12
2.2.1	Het sociaal netwerk	13
2.2.2	Ondersteunende interacties	16
2.2.3	Discrepanties	19
2.2.4	Gepercipieerde ondersteuning	20
2.3	Sociale steun als proces	21
3	<u>Operationalisering</u>	23
3.1	Het sociaal netwerk	23
3.1.1	Afbakening van het sociaal netwerk	23
3.1.1.1	Exchange methode	24
3.1.1.2	Rolrelatie methode	27
3.1.1.3	Affectieve methode	28
3.1.2	Verder gebruik van netwerkklidinformatie	29
3.1.3	Netwerkkenmerken	30
3.2	Globale versus netwerkklidspecifieke meting van steun	31
3.3	Ondersteunende interacties	33
3.3.1	Mate van ondersteunende interacties	33
3.3.1.1	Constructie van de globale (en netwerkklidspecifieke) lijst ondersteunende interacties	33
3.3.1.2	Constructie van een lijst interactie-vignetten	35
3.3.2	Discrepanties in ondersteunende interacties	36
3.4	Gepercipieerde ondersteuning	36
4	<u>Uitwerking vraagstelling en onderzoeksopzet</u>	39
4.1	Betrouwbaarheid sociale steun instrumenten	39
4.1.1	Betrouwbaarheid sociaal netwerk	39
4.1.2	Betrouwbaarheid overige aspecten van sociale steun	42
4.2	Validiteit sociale steun instrumenten	43
4.3	Instrumenten t.b.v. de validering	51

4.4	Selectie van kenmerken van het sociaal netwerk	57
4.4.1	Interactie- en relatiekenmerken	58
4.4.2	Persoonskenmerken	62
4.5	Overzicht van instrumenten per meetmoment.	63
5	<u>Dataverzameling</u>	67
5.1	Keuze van type respondenten.	67
5.2	Selectie van respondenten.	68
5.2.1	Respondenten met extreme scores op een eenzaamheidsschaal.	68
5.2.2	Zwangere vrouwen met een betaalde baan	70
5.2.3	Mannen die met (vervroegd) pensioen gaan	70
5.2.4	Recent verhuisden.	71
5.3	Respons.	71
5.3.1	Respondenten met een 'extreme' score op de eenzaamheidsvragenlijst	72
5.3.2	Respondenten, benaderd met hulp van contactpersonen.	74
5.4	Verzameling van de gegevens.	76
5.4.1	De procedure	76
5.4.2	De interview(st)ers	77
5.4.3	Verwerking van de gegevens	77
5.5	Beschrijving van de onderzoeksgroep.	77
6	<u>Afbakening van het sociaal netwerk</u>	79
6.1	Beschrijving van de deelnetwerken.	79
6.2	Overeenkomsten en verschillen tussen de drie methoden.	81
6.3	Betrouwbaarheid van het afgebakende netwerk.	84
6.4	Beschrijving van het ondersteunend sociaal netwerk	86
6.5	Conclusies	87
7	<u>Globale sociale steun</u>	91
7.1	Gemiddelde en spreiding van de scores op de ondersteuningsvragen	91
7.1.1	Ondersteunende interacties	92
7.1.2	Discrepanties in ondersteunende interacties	92
7.1.3	Gepercipieerde ondersteuning	92
7.2	Dimensionele structuur van de ondersteunings-instrumenten.	93
7.2.1	Onderscheid ondersteunende interacties - gepercipieerde ondersteuning	93
7.2.2	Onderzoek naar de a priori veronderstelde dimensionele structuur	94

7.2.3	Exploratief onderzoek dimensionele structuur	95
7.2.3.1	Ondersteunende interacties	95
7.2.3.2	Discrepanties in ondersteunende interacties	97
7.2.3.3	Gepercipieerde ondersteuning	98
7.2.4	Schaalconstructie	100
7.3	Betrouwbaarheid.	105
7.4	Validiteit	105
7.4.1	Invariantie bij subgroepen	105
7.4.2	Relaties tussen de schalen onderling	108
7.4.3	De instrumenten gerelateerd aan het oordeel van derden: sleutelfiguren	112
7.4.4	Relatie met directe vragen naar sociale steun.	116
7.4.5	Relatie met eenzaamheid.	117
7.4.6	Voorspellen / verklaren van veranderingen in de steun scores.	120
7.4.7	VraagOnderzoekProcedure(VOP).	125
7.4.7.1	Betrouwbaarheid van de Vraag Onderzoek Procedure	125
7.4.7.2	Resultaten van de Vraag Onderzoek Procedure.	127
7.5	Conclusies	131
8	<u>Netwerklidspecifieke sociale steun</u>	135
8.1	Gemiddelde en spreiding van de scores op de ondersteuningsvragen	135
8.2	Dimensionele structuur van de ondersteuningsinstrumenten	135
8.2.1	Onderscheid interacties - gepercipieerde ondersteuning	135
8.2.2	Exploratief onderzoek dimensionele structuur	136
8.2.3	Schaalconstructie	136
8.3	Betrouwbaarheid.	137
8.4	Validiteit	138
8.4.1	Betrouwbaarheid van de GSSI.	138
8.4.2	Relatie tussen GSSI en self report lijsten	142
8.4.3	Relatie met andere sociale steun indicatoren	144
8.5	Conclusies	145
9	<u>De relatie tussen netwerkkenmerken en overige aspecten van sociale steun</u>	147
9.1	De bivariate relatie tussen netwerkkenmerken en overige aspecten van sociale steun	147
9.2	Multiple regressie van overige aspecten van sociale steun op netwerkkenmerken.	149

9.3	De relatie tussen netwerkkenmerken en overige aspecten van sociale steun nader bekeken.	153
9.4	De exchangevragen gerelateerd aan de overige aspecten van sociale steun.	153
9.5	Conclusies	157
10	<u>Conclusies en discussie</u>	159
10.1	De opzet en uitwerking van het onderzoek	159
10.2	Bruikbaarheid van de instrumenten.	162
10.2.1	Kwaliteit van de instrumenten.	162
10.2.2	Bruikbaarheid afhankelijk van doel onderzoek.	163
10.2.3	Bruikbaarheid afhankelijk van type respondenten.	165
10.3	Aandachtspunten voor verder onderzoek.	166
	Noten	169
	Literatuur	175
	Samenvatting	185
	Summary	191
	<u>Bijlagen</u>	197
1	De vragenlijsten die gebruikt zijn om het sociaal netwerk af te bakenen.	199
2	De vragenlijsten die gebruikt zijn om de overige aspecten van sociale steun te meten	205
3	Schaalconstructie met behulp van MSP	219
4	De instrumenten na schaalconstructie	235